

Bokessay

Stunden kommer aldri tilbake

Per Johan Isdahl

For Psykologtidsskriftets 50-års jubileum skriver Per Johan Isdahl om *Du må ikke sove – Wilhelm Reich og psykoanalysen i Norge*. Wilhelm Reich (1897 - 1957) kom

til Oslo i 1934 - invitert av Harald Schjelderup - og skapte bølger i norsk psykologi og åndsliv.

BOK *Du må ikke sove. Wilhelm Reich og psykoanalysen i Norge* **FORFATTER** Håvard Friis Nilsen **ÅR** 2022 **FORLAG** Aschehoug **SIDER** 572

Det greske ord for ansikt er «Prosopon», som betyr den som Guds lys faller på. Ordet bekrefter menneskets lodd som reflekterende. Ansiktet til Reich på forsiden av *Du må ikke sove* kan oppfattes gjennom øyenbrynenes posisjon. Vi ser på et oppmerksomt ansikt som snur seg. En terapeut forholder seg fokusert – på bildet beveger han seg. Det var *typisk* for Reich i begrepets alle betydninger. Reich var skaper av nødvendige elementer i psykoterapi.

Stunden kommer aldri tilbake er et munnhell fra min mormor Christiane Woll. Hun delte samtalen og erindringens livskunst i skumringstimen før lampene ble tent. Når hendelser skal huskes lenge, bør de fortelles til andre. Jeg ble utdannet av psykologer som hadde deltatt i Wilhelm Reich sine forlatte prosjekter i større eller mindre grad gjennom mange år, det var f.eks. Rolf Grønseth (1927–2003), Anne-Marit Duve (1919–2000) og Asbjørn Faleide (1930–2010). Som ferdig utdannet psykolog fra 1977 og via arbeid i institusjoner som Emma Hjorts Hjem, Oslo Hospital, Ullevål sykehus, Gaustad og Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri har jeg fått delta i og lære mange ulike terapioppsett. Jeg fikk være del av et internasjonalt nettverk som utviklet kroppsbasert metodologisk tenkning og terapi gjennom poliklinisk praksis.

Når hendelser skal huskes lenge, bør de fortelles til andre

Historiene om Reich som jeg hadde tilgang til fram mot 80-tallet, var fragmentariske, og metodebeskrivelsene ble ikke adekvat formidlet. Det var overraskende å lese *Du må ikke sove*, som viser at hendelsene som utspilte seg rundt Reich i mellomkrigstiden, intenst preget forskning og klinikk i en politisert offentlighet. Mitt essay følger to linjer. Den ene linjen jeg forfølger, er den biografiske og politisk-kulturelle, som blir opplyst gjennom Friis Nilsens narrativer basert på historisk forskning. Kapittelet «En mann blir slått» er sentral i essayet her. Den andre linjen er den kropppsykoterapeutiske med vekt på karakteranalytiker Ola Raknes (1887–1975) og Gerda Boyesen (1922–2005), grunnleggeren av biodynamisk psykoterapi. Både Raknes og Boyesen var sentrale fagpersoner som tok opp arven etter Reich i Norge og var med på å utvikle kropppsykoterapien i Europa.

En opplysende historiefortelling

Friis Nilsen klargjør hvordan psykoanalysen kom til Norge. Som klinisk psykolog gikk jeg inn i det kulturelle erfaringsrommet som personene som portretteres i boka, har etterlatt. Boken er en fortelling om psykiatrihospitalenes vitenskapsferniss i mellomkrigstiden. Friis Nilsens tekst får oss til å forstå betydningen av ambisjonskonflikter i Sigmund Freuds behandlingsverden. Friis Nilsen gir en uvanlig treffende kulturskildring av psykoanalysens persongalleri i Budapest, Wien og London før krigen. I psykoanalysens verden er biografiene nimbuskapende, men historikeren Friis Nilsen er ikke psykoanalytisk utdannet og godkjent. Han står sobert fritt til å unngå en overføringspreget, lojalitetsbasert historieskrivning. Hvem var Reich?

Wilhelm Reich var en krigserfaren offiser og alert praktisk lege. De som kjente ham, pekte på at han tenkte logisk stringent, noe som ledet til syntetisering av det faglige problemfeltet han involverte seg i. Reich var engasjert i kompleksiteten ved den enkelte pasienten. Han skrev vitenskapelige tekster med sin hypotesebaserte forskning. Friis utviser en omfattende viten om Reich-arkivet og

psykoanalysen og formidler ulike tema svært presist. Et eksempel er splittelsen mellom Freud og Reich sine oppfatninger av vårt driftsliv. Mye av historien som Friis Nilsen forteller, skjer i tiden før nazidiktaturet i 1933. Reich er sexolog og aktiv kommunist og har skapt en seksualopplysningsbevegelse for de mange, «Sex-pol». Han er del av Weimarsamfunnet nazistene hånte for å være en jødisk vitenskap. Bevegelsens aspirerende ledere med Freud i spissen søkte å beskytte sitt livsverk mot dets utradering av nazistene, og det leder til en diaspora med analytikere. Freud reddes til England, og Reich flykter fra Norge til USA.

I kapittelet «En mann blir slått» beskriver Friis Nilsen de facto utkastelsen av Reich fra Den internasjonale psykoanalytiske forening i 1933 og viser oss hvor truende – på hvert sitt vis – både formen på Reichs terapeutiske innovasjon og nazifiseringen av legestanden var. Jeg får inntrykk av at det var tenkningssensur og forbud mot å formulere tvil om Freuds vesentlige hypoteser. Reich gikk framfritt imot dødsdriftshypotesen i både tale og skrift.

Jeg opplever at Friis Nilsens stil gjennom boken gjør hendelsene svært spennende utlagt for ettertiden. Ved hjelp av et interessant utvalg av kilder, avgjørende levende intervjuer og spesiell arkivtilgang lar Friis Nilsen oss følge flere parallelle hendelsesforløp. Forløp som er unikt overraskende i sine tilknytninger til kjente terapeuter og supportere, som Harald Schjelderup (1895 - 1974) og Nic Waal (1905–1960). Begge var aktivt involvert i begivenhetene rundt psykoanalysen i Norge. Friis Nilsen har brukt den meget omfattende internasjonale forskningen om psykoanalysen med stor treffsikkerhet og lokal nordisk relevans.

Sjelden leser jeg psykoterapiers motsetningsfulle tilblivelse gjennom personportretter slik som Friis presenterer sine i beskrivelsene av analysen til Stenersen og Øverland. Vi får oppleve deres personlige terapi hos Reich. Friis Nilsen åpenbarer for leseren livsdramaet for hver enkelt i et kulturradikalt sårbart miljø i Oslo på 1930-tallet. Kapitlet «Karakterdrapet» beskriver aksjonen for å sørge for at Reich ble uønsket i Norge. En aksjon som ble satt i politisk og kulturell scene av kjente personer, bl.a. journalisten og arbeiderpartipolitiker Martin Tranmæl. Friis Nilsens historie representerer et solid hinder mot overbrakte meninger om «skurker og helter». For første gang har vi en kilde – svart på hvitt – om spillerne som var på banen for å sette Reich på passasjerlisten til den siste båten fra Oslo før okkupasjonen.

Slaget ved Luzern 1934

Kongressen til Den internasjonale psykoanalytiske foreningen i Luzern i Sveits i august 1934 er gjennom år blitt en hendelse som har betydning for psykoanalysens renommé. Friis Nilsen forteller om en hegemonisk oppsatt konferanse som jeg mener han skildrer med sannhetssøkende respekt. Reich holder sitt avskjedsforedrag etter utkastelsen av foreningen foran de «Freudske pokerspillere» under konferansen. En legekulturs subtilt diagnostiske formuleringer utfoldes som sannheten om Reich bak hans rygg.

Ronald Laing (1970) har spurt den psykoterapeutiske verdens offentlighet - i første utgaven av tidsskriftet *Energy and Character* - om det vedvarende fraværet av anerkjennelse av Reich og hans innovative kraft i psykoanalysen. Fortsatt leses Laings anmeldelse av Reichs 1932-studie *Orgasmens funksjon*. Laings alvorlige etterlysning i en retorisk tekst peker mot den uroen som fortsatte rundt Anna Freuds nettverksbygging for å fjerne Reich. Friis Nilsens historiegrep er formulert slik bare en nennsom diplomat kan gjøre det i møte med feighet. Rehabiliteringen av Reich innen den nyutviklede kropppsykoterapibevegelsen gjør at spillet om utkastelsen oppfattes negativt for psykoanalysen.

Friis Nilsens historiegrep er formulert slik bare en nennsom diplomat kan gjøre det i møte med feighet

Reich ble ekskludert til ikke-værende medlem i Den internasjonale psykoanalytiske foreningen, og de norske legene som ville bli godkjente psykoanalytikere, ble med i dragsuget ut. Psykologiprofessor Harald Schjelderup inviterte deretter Reich og familien til et sjenerøst norsk fellesskap.

Reichs konferanseforedrag «Psykisk kontakt og vegetativ strømming» (Psychischer Kontakt und Vegetative Strömung) inkluderte en kasusrapport om analysen av forfatteren Sigurd Hoel. Friis Nilsen beskriver effekten av terapien som underveis besto av et affektivt forløsende vegetativt sjokk (s. 229). Friis Nilsens fortelling om og gjengivelse av kroppsterapiens hjelp til å forstå sammenhenger i livshistorien og i personlighetens utfoldelse er spennende, spesielt takket være innblikket vi får i Hoels utholdende personlighet. I norsk kontekst vil lesning av Hoels litteratur berikes av at vi vet mer om hans terapiforløp hos Reich, slik Friis Nilsen gir oss. Kapitlet «En mann blir slått» formidler psykoterapiens utfordringer på en livgivende måte.

I den nåværende dialogen om utviklingen av europeisk kropppsykoterapi plasseres terapien av Hoel sentralt, noe som bekrefter Reichs avgjørende langtidseffekt (terapien er for øvrig å finne i Reichs «Characteranalysis» fra 1940). I *Du må ikke sove* gjengis dialogene om Anna Freuds maktgrep. Jeg kobler en kunnskapsutfordring til det triste og epistemologisk dramatiske ved Luzern-slaget: at psykoanalysen ikke fant å begynne tenkearbeidet med å dekonstruere skillet mellom kropp og sjel, ved å forlate den kartesianske grunnposisjon. Applausen etter Reichs forelesning i salen der og da antydte at en frakobling kunne skje. Adorno (referert i Freudl, 2001) antydte etter krigen at menneskekroppen «som den er» ikke fikk komme inn i terapirommet – *ordstrømmen* ble rådende. Det ble heller ingen vei utenom nazismen selv om Reich, som kommunist, ble ofret av foreningen i et forsøk på å unngå diktaturet. Friis Nilsens plassering av personen Hoels livsløp i historien til Reich, gjør terapien av Hoel sentral i kropppsykoterapiens fortellinger om seg og sitt. Kropppsykoterapeuten Borger Haavardsholm har benyttet Reichs Hoel-kasus til å formulere en vedvarende sentral artikkel i feltet: «Om bruk av kontaktfunksjonen i psykoterapi» (Haavardsholm, 1975). Jeg vil også råde til lesning av Asbjørn Faleide, Rolf Grønseth og Bjørn Urdals bok *Det levande i muskelpanseret* (1975). Posisjonen som metodisk eksemplifiseres der, har hjulpet meg i terapi med alle varianter av måltidsforstyrrelser og kroppslig selvskading. Temaet klinisk oppmerksomhet settes opp som sentralt. Boka er forresten også et festskrift til Ola Raknes.

Usamtidighet og arven etter Reich

Begrepet usamtidighet kommer fra den tyske marxistiske naturrettsfilosofen Ernst Bloch (1885–1977). Bloch utviklet en historieforståelse hvor håpet forstås som en indre tilstand av «enda ikke virkelighet», slik som Wilhelm Reich så kommunismen for seg. Forskjellige forandringer kan utfolde seg til ulik tid uavhengig av hverandre.

Den avdøde psykologen Haldis Hjorts (1948 - 2018) doktorgrad «Ideer i norsk psykoterapi. Utviklingslinjer og brytninger 1970–2000» (2003) dekker perioden jeg ble utdannet i og var aktiv yrkesdeltaker. I Hjorths doktorgrad finner psykologen som vil leve av og med psykoterapi, en rikholdig samtidshistorisk tilgang til sitt fag i Norge. Vår egen kulturs velferdsvirkelighet har gitt rom for denne dialogiske og siviliserte virksomheten som «fra Schjelderups dager» ble sentral i helseoppfatningene

og som ressurs for det gode liv. Det ble utfoldet en soliditet og kunnskapskraft hos denne 1970-talls generasjonen av psykologer, som har vært utviklere for en omfangsrik terapipraksis rammet inn av forskning. Bibliografien i Hjorts bok gir leseren en oversikt over en tid med internasjonalt tilkoblet nyskaping i kurativ innsats. Doktorgraden hennes belyser den kliniske kulturs motsetninger, gjennom eksemplet med den aktive psykoterapiens store plass i metodisk og faglig organisatorisk utfoldelse i kontrast til psykodynamisk formulerte metodikk.

I 1989 ble det holdt en konferanse om kropppsykoterapi i Norge. Jeg var også der. Det var tre grupper som deltok: Forum for karakteranalytisk vegetoterapi, Norsk Institutt for vegetoterapi og Norsk Institutt for bioenergetisk terapi. Man hadde 15 tematiske grupper og 60 deltakere. Overordnet tema var kroppsterapiens plass i det psykoterapeutiske fellesskapet. Det var i slike sammenhenger jeg kunne delta i å utvikle et fag.

Erfarne norske behandlere skapte en utvikling av somatisk funderte behandlingsmetoder

Erfarne norske behandlere skapte en utvikling av somatisk funderte behandlingsmetoder. De tok hele den lidende personen med sin psykosomatikk med i behandlingen. Det utviklet seg en klinisk kultur. Her finnes psykomotorisk terapi som ble utviklet via Aadel Bülow-Hansen og Trygve Braatøy. Miljøet rundt Asbjørn Faleide på Psykosomatisk Institutt var levende. Boken *Det levande i muskelpanseret* (Faleide et al., 1975) og Berit Bunkans *Psykomotorisk behandling* (1982) viser den rike høsten etter Reich sin inspirasjon og iderikdom. Trygve Braatøys metodeintegrasjon i *De nervøse sinn* fra 1965 var perspektivmessig et nybrottsarbeid. For meg personlig stod Braatøy metodisk slik til at jeg kunne bruke boken i terapi for psykosomatiske plager. Jeg nevner ellers en liste over anbefalt lesning her: Per Johan Isdahl og Torberg Foss: «De nervøse sinn. To anmeldelser» i *Festskrift til Aadel Bülow-Hansen* (1982), «Kroppen mellom hendene» (1965) av Aadel Bülow-Hansen og intervju med Aadel Bülow-Hansen i *Psykologtidsskriftet* i 1983. For den som vil følge historien, er David Boadellas redigerte samleverk *In the wake of Reich* (1976) nødvendig. Jeg tenker de viktigste norske bidragene ellers er av Raknes, Boyesen, Nic Waal og Lillemor Johnsen.

Den fokuserte forskningen til samfunnsviteren Håvard Friis Nilsen gjør det mulig å fundere på bakgrunnen til den markante metodeutviklingen i etterkrigstiden. Du må ikke sove gjør at fragmentariske fortellinger om psykoanalysen og retoriske innrettede erindringer, som er koblet til taushet om krigen og ettertid, erstattes av denne grundige og empatiske historien. Jeg opplevde som fersk psykolog etterkrigstidens taushet for å beskytte ettermålet til Reich-utkastelsens initiativtakere. Nå kan kommende generasjoner lese om freudo-marxismen og psykoanalysens ferd i krigens kjølvann i Norge. At Reich var terapeuten for personer som er og var kjente i offentligheten, bidro til å nyansere ambivalensen til det som skjedde med ham, for senere generasjoner. Etter han dro fra Norge, kunne terapeututviklere selv bestemme uten mesterens mulige kommentarer, og utvikle egne metoder med Reich som utgangspunkt.

Jeg opplevde som fersk psykolog etterkrigstidens taushet for å beskytte ettermålet til Reich-utkastelsens initiativtakere

Terapeutene som kom tilbake fra læretid i Berlin på 1930-tallet, viste alle «civil courage». Reichs pågangsmot og forfatterskap skapte energi. De norske psykoanalytikerens innsats mot nazismen står i kontrast til virkelighetsflukten i Luzern. Kapittelet «Motstand i krig» vil leve lenge med eksempler

på mot under krigen. Psykoanalytiker og barnepsykiater Nic Waal har blitt et symbol. Hennes forskning, terapiforståelse og instituttet er i boken koblet til krigsinnsatsen og kjærlighetens plass i hennes liv. Hun har fortalt at terapien hos Reich hadde livslang betydning.

Raknes er fadder for en håndens og hudens erkjennelse

Psykoanalytiker og filologen Ola Raknes (1887–1975) var en viktig viderefører av Reichs teorier. Jeg mener Einar Dannevig's forord i festskriftet til Raknes og konferansen av kropppsykoterapeuter i 1989 viser betydningen av hans innsats. Raknes oversatte den franske filosofen Henri Bergsons bok om *Latteren* (1971). Da jeg leste den, syns jeg at jeg forsto enda et trinn ved kroppsterapienes egenart – terapien bygger på teori om vår fysiologiske sosiale reaktivitet. Raknes er den av få psykoterapeuter hvis navn og omtale ofte knyttes til vennlig humor.

Det er skapt en respektfull arverekke med omfattende og nyanserende tekstlige framstillinger av norsk kroppsterapi metoder både før og nå. En nyansert Wilhelm Reich fortelles det om hos Harbitz og Sletvold (2019). Begge var sentrale terapimetode-utviklere som la vekt på skoling av nye terapeuter. Metodefølsomheten hos Raknes videreføres i Per Harbitz og Jon Sletvolds *Fra muskelpanser til kropper i dialog* (2019).

Arbeidsformen til Karakteranalytisk Institutt viser helsepolitisk ansvarskraft i en situasjon med økning av sammensatte lidelser. Jeg tenker at instituttets kliniske holdninger skaper anerkjennelse av metodens egenart og gir meg forventninger om et relasjonelt kroppsbegrep i fremtiden. Kroppsbegrepet til konkret interpersonlig arbeidende terapeuter i denne tradisjonen kan være uttrykk for en identitetsanskuelse laget av kjennskap til livsfølelsene i eget liv. Det er nok slik at for mange nåtidsterapeuter trenger ikke Reichs naturalistiske revisjon av psykoanalysen, med bevisførsel gjennom naturvitenskapelige forsøk, eksperimentell legitimitet. Braatøys, Dannevig, Raknes og Reichs intuisjoner og personlige formete oppmerksomheter i det terapeutiske rommet forsvant da de døde. Etterpå ble deres delte erfaringer og kunnskapsomfanget brukt til utvikling av nye metodetrinn. Slike tap ved død er stadig utfordrende og reelle i det kliniske rommet, fordi den lyslevende terapeutens kroppsbevissthet er avgjørende – altså terapeutens berørende nærvær i unik klinisk utførelse. For en observerende «elev» gjelder det å imitere eller gjøre seg så utfoldelsesmessig lik som mulig som «læremesteren». Men samtidig ivareta ens eget særpreg som elev gitt terapiformens modus.

Opp til Gerda Boyesen i London

Kropppsykoterapien i Norge var påvirket av kvinnebevegelsen og dens kritikk av psykoterapi. Kritikken fant styrke i forskning. Psykoterapiene fra kvinnebevegelsen utviklet forskning som benyttet kvinnelige analytikere som Julia Kristeva. Eksistensialismen markerte også sosial og kritisk bevissthet via Simone de Beauvoir og *Det annet kjønn*. Kjønnsfaktorene som ble påpekt i den feministiske psykoterapiforskningen, viste hvor prekært det er å ikke ta seg i vakt for kjønnsforskjeller i faredimensjonene i livet.

Den kroppsbaserte interpersonlige psykoterapien er eksistensiell slik jeg tenker om den. Det som vokste fram etter Reich i Norden, er som jeg har pekt på, blitt anerkjent via *Du må ikke sove*. Terapimetode-panoramaet er skapt gjennom mange menneskers oppfinnsomhet i dialog med og med utgangspunkt i Reich.

Terapigruppen lærte av å bruke grepene på hverandre. Vi kjente glede. Angstreduksjonen ledet til en utprøvende tilknytning i fellesskap

Psykolog Gerda Boyesens terapiser i London i 1978, som jeg var en del av og fikk terapi på, bidro til at en gruppe terapeuter utviklet større mot om kroppens nærhet. Vi laget en vennegruppe som vi kalte «Technology and humor of sex when in love». Vi støttet hverandre etter Boyesens omsorgsgivende og presise terapier. Vi møttes med glede etter å ha reist og kommet tilbake fra sanselighetsfremmende eldgamle erotiske kulturer i Japan og India. I disse kulturene skapt for øvrig kjønnes patriarkalske pålagte og urgamle regler for undertrykkelse, som vi kunne avsløre. I David Boadellas *In the wake of Reich* (1976) refereres det til Gerda Boyesens «The primary personality and its relationship to the streamings» (1976). Hun la til nye metodegrep til Raknes-arven ved å markere pulseringer. Metoden skisseres i Bente Smidts opplysningsbok *Kropporientert psykoterapi* fra 1982. Boyesen fant metodeveiene videre etter egenbehandling hos Raknes. Hun bruker raske systematiserte myke berøringer holdt oppe av deltakernes bevegelsesmotsvar. Disse utløser avspenning støttet av kroppsvæskenes peristaltiske fluktuering, som bærer ømhetens hudlengsler. Terapigruppen lærte av å bruke grepene på hverandre. Vi kjente glede. Angstreduksjonen ledet til en utprøvende tilknytning i fellesskap. Berøringer med bestemt hudplassering påvirket muskulatur og kroppsbildet. Alltid med lettende respirasjon. Her og sammen skulle vi venner forandre oss.

Når jeg ser tilbake på vennegruppen og utviklingen jeg har opplevd, så kjenner jeg takknemlighet for det vidunder mennesket er.

Referanser

- Freudl, P. (2001). Warum wird Reich nie erwähnt? Wilhelm Reich und das Trauma der deutschen Psychoanalyse. *Psychosozial*, 84, 139 - 159. <https://www.psychosozial-verlag.de/25825>
- Bloch, E. (1959). *Das Prinzip Hoffnung*. Suhrkamp.
- Boadella, D. (1976). *In the wake of Reich*. Coventure.
- Bunkan, B. (red.) (1982). *Psykomotorisk behandling*. Universitetsforlaget.
- Boyesen, G. (1976). The primary personality and its relationship to the streamings. I D. Boadella (Red.), *In the wake of Reich*. Coventure.
- Braatøy, Trygve (1965). *Det nervøse sinn: Medisinsk psykologi og psykoterapi: Del 1-2*. Munksgaard.
- Faleide, A., Grønseth, R. & Urdal, B. (red.) (1975). *Det levande i muskelpanseret*. Universitetsforlaget.
- Gatland, J. O. (2010). *Ord og orgasme*. Samlaget.
- Foucault, M. (1971). *Psychologie und Geisteskrankheit*. Suhrkamp.
- Harbitz, P. & Sletvold, J. (2019). *Fra muskelpanser til kropp i dialog*. Giutbok.
- Heller, M. (1989). *Adire. Deflux et contre-transfert*.
- Hjort H. (2003). *Ideer i norsk psykoterapi*. Unipub forlag.
- Haavardsholm, B. (1975). Bruken av kontaktfunksjon i psykoterapi. I A. Faleide (Red.), *Det levande i muskelpanseret*. Universitetsforlaget.
- Isdahl, P. J. & Thornqvist, E. (1983). Kroppen mellom hendene. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 20 (5).
- Isdahl, P.J. & Foss, T. (1982). De nervøse sinn. To anmeldelser. I Bunkan B.H., Radøy L., Thornquist E., (red). *Psykomotorisk behandling: Festskrift til Aadel Bülow-Hansen*. Universitetsforlaget.
- Ives, K. (1998). *Julia Kristeva: Art, love, melancholy, philosophy, semiotics and psychoanalysis*. Cesent Moon.

- Kristensen, P. (1975). *Wilhelm Reichs arbejde 1920–1936*. Institut for litteraturvidenskab.
- Laing, R (1970). The function of the orgasm. *Energy & Character International Journal of Biosynthesis*, 1.
- Nilsen, H. F. (2020). *Du må ikke sove*. Aschehoug.
- Reich, W. (1971). *Orgasmens funktion*. Rhodos.
- Reich, W. (1940). *Characteranalysis*. Noonday Press.
- Sharaf, M. (1983). *Fury on earth*. Martin's Press.
- Smidt, B. (1982). *Kropporientert psykoterapi*. Borgen.
- Waal, N. (1951). Karakterdannelse i skolealderen. Foredrag Kvinnelige for fred og frihet. (Privat)
- Waal, N. (udatert). Utvalgte skrifter. (Privat)